

Rassenwaan

De Amerikaanse obsessie met discriminatie en segregatie

De Academische Boekengids 38, april 2003, pp. 13-15.

De helft van de blanke bevolking in het zuiden van de Verenigde Staten was al in de jaren zestig voor afschaffing van de segregatie. Maar een zwarte buurman ging te ver. Drie studies werpen licht op de complexiteit van de emancipatie van de zwarte Amerikaan. Zelfs de uitvinding van de airconditioning belemmerde de integratie.

In debat over de emancipatie van de zwarten in de Verenigde Staten behoort de Amerikaanse historicus David Brion Davis tot de optimisten. Ondanks de nog altijd nijpende problemen in zwarte getto's heeft zich een aardverschuiving voorgedaan sinds de wettelijke afschaffing, in de jaren vijftig en zestig, van de segregatie in het zuiden van het land. De pessimisten worden onder meer vertegenwoordigd door *New York Times* journalist Tom Wicker, die in het in 1996 gepubliceerde *Tragic Failure* schreef dat de zwarte integratie mislukt was. Er was weliswaar een zwarte middenklasse ontstaan, maar de blijvende armoede onder een groot deel van de zwarten en de voortdurende discriminatie maakten hem buitengewoon somber over de toekomst van de zwarte Amerikanen. Wicker staat bepaald niet alleen in zijn pessimisme. *Two nations: black and white, separate, hostile, unequal* was de veelzeggende titel van een in 1992 door de Amerikaanse politicoloog Andrew Hacker geschreven bestseller.

In Nederland is er in de academische wereld betrekkelijk weinig aandacht voor de rassenverhoudingen in de Verenigde Staten. Aan de studenten ligt dat niet. Maar het aantal monografieën is op de vingers van één hand te tellen. Na de in 1956 door J.W. Schulte Nordholt gepubliceerde studie *Het volk dat in duisternis wandelt* trad een lange stilte in, die pas in 1996 door de Leidse historicus Chris Quispel werd doorbroken met het boek *Dienaar en bruant*, waarin het racisme in de Verenigde Staten aan het einde van de negentiende eeuw centraal staat. Quispels onlangs uitgekomen *Hardnekkig wantrouwen* is de eerste monografie sinds de jaren vijftig over de relatie tussen blank en zwart in de Verenigde Staten in de twintigste eeuw.

Quispel begint zijn informatieve boek met het ontstaan van de rassenscheiding in het zuiden van de Verenigde Staten aan het einde van de negentiende eeuw. In 1896 bevestigde het Amerikaanse Hoogerechtshof in de zaak *Plessy vs. Ferguson* de rassenscheiding bij de spoorwegen. Met de sterke arm van de wet achter zich slaagde de blanke bevolking erin op bijna elk denkbaar maatschappelijk terrein, van het openbaar vervoer tot en met de scholen, blank en zwart van elkaar te scheiden. De zwarten werd bovendien het kiesrecht ontnomen dat hen na de Burgeroorlog was toegekend. De in het zuiden dominerende Democraten waren bevreesd dat zwarte kiezers een bedreiging voor hun machtspositie zouden vormen. Bovendien won het racisme terrein. De laatste decennia van de negentiende eeuw waren de hoogtijdagen van het sociaaldarwinisme. Zwarten werden in toenemende mate beschouwd als inferieure, luie wezens, soms zelfs als misdadigers en verkrachters, die alleen door frequent voorkomende afslachtingen hun plaats bleven kennen.

Tot de Tweede Wereldoorlog veranderde aan die situatie weinig. Maar door de economische groei tijdens en na de Eerste Wereldoorlog trokken veel zwarten naar het noorden, waar de industrie werk bood. De grotere vrijheid aldaar bood hen de kans zich politiek te organiseren. In 1895 had de zwarte leider Booker T. Washington de zwarten opgeroepen zich op de eigen economische ontwikkeling te concentreren en zich te schikken in de rassensegregatie. Die opvatting stuitte op steeds meer verzet. Na 1900 beschouwden veel zwarten B.T. Washington als een soort Uncle Tom. Quispel merkt daarentegen terecht op dat Washington zich in het geheim veel actiever tegen de segregatie verzette dan werd aangenomen. Zo financierde hij verscheidene rechtszaken tegen discriminerende wetten in het zuiden. Een van zijn voornaamste critici was de zwarte intellectueel W.E.B. DuBois, die een voorstander was van politieke actie en in 1910 mede aan de wieg stond van de *National Association for the Advancement of Colored People*, een organisatie die vooral bekendheid kreeg door de juridische strijd in *Plessy vs. Ferguson*, die pas in 1954 voor de zwarte Amerikanen werd gewonnen.

Ook Roosevelt's New Deal bracht volgens Quispel geen ingrijpende veranderingen. Soms werden de zwarten zelfs het slachtoffer van de nieuwe wetgeving, zoals in de tabaksindustrie, waar onder druk van loonsverhogingen bijna de helft van de zwarte arbeiders door blanken werd vervangen. Niettemin bestond er onder de zwarten veel steun voor de New Deal, wat vooral kwam door de grootscheepse werkverschaffingsprojecten. Veel zwarten begonnen over te lopen van de Republikeinen, de partij van Lincoln, naar de Democraten, de partij van Roosevelt.

'Volgens Fredrickson werd het racisme in Amerika juist bevorderd door het zich rap verbreidende gelijkheidsideaal van de Franse Revolutie en de Amerikaanse Onafhankelijkheidsstrijd.'

Vanaf de Tweede Wereldoorlog kwamen zaken in een stroomversnelling. In de drie decennia na 1940 vond een ware zwarte volksverhuizing plaats naar de grote steden in het zuiden en in het noorden door de mechanisatie van de landbouw en de groei van de werkgelegenheid in de industrie. In dertig jaar trokken bijna 4,5 miljoen zwarten naar het noorden, om onder meer werk te vinden in de staalfabrieken van Cleveland en in de auto-industrie van Detroit.

Quispel heeft nauwelijks oog voor de grote politieke en economische gevolgen van deze trek naar de steden. In de anonimiteit van de steden bleek het voor de blanken moeilijker te zijn de zwarten onder druk te zetten. Het aantal zwarte kiezers in het zuiden nam dan ook toe van 100.000 in 1940 naar 1,24 miljoen in 1956, ongeveer 25 procent van de zwarte bevolking in het zuiden. Nog enkele veelzeggende cijfers, die Quispel niet, maar Stephan en Abigail Thernstrom wel geven in *America in Black and White* (Touchstone, New York, 1999): in 1940 verdiende een zwarte man gemiddeld 43 procent van wat een blanke man verdiende; in 1950 was dat gestegen tot 55 procent en in 1960 tot 58 procent. Het aantal zwarte gezinnen dat onder de officiële armoedegrens leefde, daalde van 75 procent in 1940 naar 40 procent in 1960. De zwarten waren bezig aan een indrukwekkende inhaalslag, zij het dat er van gelijkheid met de blanken nog altijd geen sprake was.

De burgerrechtenbeweging werd vooral gelanceerd door de geruchtmakende uitspraak van het Amerikaanse Hoogerechtshof in 1954 dat de rassenscheiding in scholen ongrondwettig was. Het was het beginsignaal voor een roerige periode, die Quispel wel ruime aandacht geeft, net als de hele politieke strijd in de jaren vijftig en zestig. Vooral de passages over het blanke verzet tegen de massale protestacties in het zuiden zijn interessant. Quispel concludeert dat de overheid, de politie, de *Ku Klux Klan* en de uit de middenklasse voortgekomen *White Citizen Councils*, die opstandige zwarten werk, krediet en hypotheek wisten te ontzeggen, in feite onder één hoedje speelden. Zelfs Robert Patterson, de stichter van de *White Citizen Councils*, die stelde dat het verzet tegen de desegregatie op een fatsoenlijke en wettige manier moest verlopen, bleek banden te hebben met de KKK. Vanwege de angst voor stemmenverlies in het zuiden trad president Kennedy behoedzaam op. De door Martin Luther King geleide geweldloze acties van de burgerrechtenbeweging kregen evenwel steeds meer sympathie bij de noordelijke publieke opinie. In 1965 bleek bovendien ruim de helft van de blanke bevolking in het zuiden voor afschaffing van de segregatie. Slechts 37 procent was voor handhaving. Het brute blanke geweld, onder meer bij demonstraties in Selma, Alabama in 1965, maakte federale actie onvermijdelijk. Onder president Johnson was een jaar eerder, via de *Civil Rights Act*, de segregatie al afgeschaft. Nu, in 1965, volgde ook de *Voting Rights Act*, waarmee een meer dan zestig jaar oud systeem werd weggevaagd.

Volgens Quispel hadden Black Power en de Zwarte Panters vooral een culturele betekenis. Na eeuwen van onderdrukking en vernedering hielpen deze bewegingen het zwarte gevoel van eigenwaarde te verhogen. 'Say it loud, I'm black and I'm proud', zong James Brown in 1968. De gewapende Zwarte Panters en de rassensnellers in meer dan honderd Amerikaanse steden, in de tweede helft van de jaren zestig, boezemden niettemin veel blanken angst in. Er ontstond een *white backlash* toen duidelijk werd wat de gevolgen van de integratie waren. Een zwarte als buurman ging veel blanken te ver. Ook op veel verzet stuitte de zogeheten *affirmative action* aan talloze universiteiten, waardoor het aantal zwarte studenten sterk toenam, van 1,8 procent in 1960 naar 10,7 procent in 1994. Deze voorkeursbehandeling, waarbij zwarten met lage eindexamencijfers soms toch aan universiteiten werden toegelaten, terwijl hoger scorende blanke studenten werden geweigerd, leidde tot dusdanig felle discussies dat de Universiteit van Californië in 1996 *affirmative action* weer afschafte. De voorkeursbehandeling van zwarten die zich uitstrekten tot allerlei terreinen van het maatschappelijk leven, zorgde ervoor dat veel kiezers zich bedreigd voelden en zich van de Democratische Partij afkeerden. Die verschuiving speelt een belangrijke rol in de toenemende kracht van de Republikeinse Partij in de Verenigde Staten. De Democraat Clinton probeerde dan ook de angsten van de kiezers weg te nemen. In zijn programma, *Putting people first*, werden rassensproblemen genegeerd. Clinton was bovendien een tegenstander van raciale quota's. Dat hij toch populair was bij de zwarten, schrijft Quispel, komt doordat hij anders dan veel andere blanken zich op zijn gemak voelde in het gezelschap van zwarten. Clinton had bovendien veel zwarte vrienden. Hij was waarschijnlijk, zoals een zwarte bewonderaar opmerkte, 'the first president of the United States who had enough black friends to hold a party' (Quispel, p. 275). Clintons optreden gaf zwarten het gevoel dat in het Witte Huis een president zat die hen in ieder geval als normale mensen zag.

Zwarten zijn duidelijk zichtbaar geworden in de muziekindustrie, de media, de film en de sport. Toch, noteert Quispel, is op sportgebied de emancipatie maar ten dele geslaagd. Slechts weinig zwarten zitten in het management van sportclubs of hebben een baan als trainer. De spelbepalende posities in het Amerikaanse voetbal worden nog steeds vooral door blanken ingenomen: 93 procent van de in het Amerikaanse voetbal zo belangrijke *quarterbacks* is blank.

De zwarte emancipatie op het gebied van cultuur en sport is dan ook een beperkt succes. Hetzelfde geldt voor de emancipatie op sociaal-economisch terrein. In het hoofdstuk dat Quispel wijdt aan de zwarte middenklasse verzuimt hij cijfers te geven over de omvang daarvan. Dat is geen onbelangrijke kwestie, juist omdat hierover zoveel misverstanden bestaan. Zo blijkt uit opiniepeilingen dat de helft van de zwarten gelooft dat drie van de vier zwarte Amerikanen arm is en in de binnensteden woont. Dergelijke opvattingen zijn ongetwijfeld deels verantwoordelijk voor de onder zwarten wijdverbreide overtuiging dat de burgerrechtenbeweging op een mislukking is uitgelopen. Hoe groot de zwarte middenklasse is, hangt natuurlijk af van de gehanteerde criteria. In de eerdergenoemde studie namen Stephan en Abigail

Thernstrom een inkomen als criterium dat minstens twee keer zo hoog is als de officiële armoedegrens. In 1940 zou dan 1 procent van de zwarten tot de middenklasse hebben behoord, in 1970 39 procent en in 1996 49 procent. Voor blanken waren de percentages respectievelijk 12, 70 en 75. Wanneer als criterium wordt gehanteerd hoeveel zwarten zichzelf tot de middenklasse rekenen, dan hoorde in 1940 12 procent van hen tot de middenklasse en in 1996 41 procent.

De keerzijde van de zwarte emancipatie wordt natuurlijk zichtbaar in de opkomst van een zwarte onderklasse. In het hoofdstuk over dit onderwerp geeft Quispel evenmin cijfers over de omvang van de armoede. Dergelijke gegevens zijn uiteraard belangrijk om de zwarte emancipatie in perspectief te zetten. De armoede onder zwarten is volgens de door de federale overheid opgestelde armoedegrens vanaf 1940 tot 1970 dramatisch gedaald, van 87 procent naar 30 procent. Voor blanken waren die cijfers in dezelfde periode respectievelijk 48 procent en 8 procent. Vanaf 1970 bleef de armoede onder zwarten rond de 30 procent schommelen. In 1995 was het aantal armen onder de zwarte Amerikanen 26 procent. In het licht van de bijna obsessieve belangstelling in de Verenigde Staten voor de rassenproblematiek kan het geen kwaad eraan te herinneren dat zwarte Amerikanen slechts iets meer dan een kwart van het totale aantal armen vormen. Het overgrote deel van de armen is blank, waaronder een groeiende groep *Hispanics*.

Dat laat onverlet dat de feiten schokkend zijn. In sommige zwarte woonwijken is de kindersterfte hoger dan in Bangladesh. Door het toenemende aantal geweldsmisdrijven is moord de voornaamste doodsoorzaak onder jonge zwarte mannen. In sommige wijken ligt het percentage mannen dat in de gevangenis zit of heeft gezeten ver boven de 50 procent. 45 procent van degenen die in de Verenigde Staten een gevangenisstraf uitzitten is zwart, terwijl zwarte Amerikanen ongeveer 13 procent van de bevolking vormen. De meeste zwarte gevangenen zitten een straf uit wegens druggebruik. Toch, betoogt Quispel, gebruiken zwarten niet vaker drugs dan blanken. Vanwaar de hogere pakkans? Jonge zwarte mannen worden vaker aangehouden en sneller gefouilleerd door de politie. Druggebruik in zwarte gemeenschappen concentreert zich bovendien in bepaalde wijken, zodat huiszoekingen snel succes hebben. 'Blanken die drugs gebruiken', vervolgt Quispel, 'leven veel minder geconcentreerd. Achter ieder gesloten gordijn kan iemand marihuana roken, in ieder Beverly Hills huis kan cocaïne worden gesnoven, maar een willekeurige politie-inval zal zelden iets opleveren en een officier van justitie of een rechter zal zich wel drie keer bedenken eer voor zo'n operatie toestemming wordt gegeven' (Quispel, p. 305).

'De Amerikaanse obsessie met de rassenproblematiek leidt de aandacht af van de blanke onderklasse en verdoezelt de politieke en economische oorzaken van de armoede onder de zwarten.'

De misdaad en de werkloosheid in de getto's bevestigen voor veel Amerikanen de oude stereotypen over de zwarten. Ze vergeten daarbij dat het overgrote deel van hen een normaal bestaan leidt. De armoede, zo kan uit het betoog van Quispel worden afgeleid, wordt niet in de eerste plaats veroorzaakt door een veronderstelde armoedecultuur. De oorzaken zijn hoofdzakelijk sociaal en economisch. De grote werkloosheid in de binnensteden ontstond deels doordat bedrijven die ongeschoolde arbeiders werk boden vanaf de jaren zeventig wegtrokken naar lagelonenlanden of de voorkeur gaven aan het, sinds de uitvinding van de airconditioning, aantrekkelijke klimaat in het zuiden. Door de toenemende onveiligheid hielden ook veel supermarkten, theaters en cafés het voor gezien, waardoor opnieuw bedrijven verdwenen die werk boden aan ongeschoolden. Ook de zwarte middenklasse trok weg. Alleen kansarmen bleven achter, waardoor werkloosheid normaal werd. Een ander gedragspatroon werd gestimuleerd: leren op school had geen zin meer en misdaad werd een alternatief, zowel voor levensonderhoud als om status te verkrijgen bij leeftijdgenoten. Drugs vormen de enige afleiding in een uitzichtloos bestaan. De armoedecultuur is daarmee eerder een gevolg van de ellende in de getto's dan een oorzaak.

Quispels eendoordeel over de resultaten van de zwarte emancipatie laat zich lastig reconstrueren. Hij sticht in ieder geval verwarring in de inleiding van zijn boek door op te merken dat de veranderingen in de twintigste eeuw de maatschappelijke positie van de zwarte Amerikanen wel hebben beïnvloed, maar niet fundamenteel gewijzigd. Gezien de enorme economische, sociale en politieke vooruitgang, kan die stelling onmogelijk worden volgehouden. Maar in het laatste deel van zijn boek lijkt Quispel van gedachten te veranderen. Ook hij erkent uiteindelijk: de zwarten hebben politieke rechten gekregen. De armoede onder hen is sterk afgenomen, maar hun inkomen blijft achter bij dat van de blanken.

George Fredrickson wijst er vooral op dat het racisme allengs minder intens en minder intellectueel respectabel is geworden. Fredrickson kreeg bekendheid door publicaties over het Amerikaanse racisme in de negentiende eeuw en door een vergelijkende studie in 1971 naar het racisme in de Verenigde Staten en in Zuid-Afrika (*The Black Image in the White Mind. The Debate on Afro-American character and destiny, 1817-1914*, Wesleyan University Press). In *Racism. A short history* behandelt hij in een bestek van tweehonderd pagina's de opkomst en het verval van het racisme in de westerse samenleving van de vijftiende tot en met de twintigste eeuw. Fredrickson presenteert hierin een aantal vermeldenswaardige observaties, met als kern de samenhang tussen racisme en modernisering. Zo betoogt hij dat het racisme juist werd bevorderd door het zich rap verspreidende gelijkheidsideaal van de Franse Revolutie en de Amerikaanse Onafhankelijkheidsstrijd. De gedachte dat mensen gelijk zijn maakte het moeilijk de slavernij te rechtvaardigen. Toen in de Verenigde Staten in de jaren 1830 de abolitionistische kritiek op de slavernij toenam, zochten de slavenhouders naar een rechtvaardiging die

in overeenstemming was met het democratiseringsproces dat zich zowel in het noorden als in het zuiden aan het voltrekken was. Omdat ze niet langer konden beweren dat alle mensen ongelijk waren, namen ze hun toevlucht tot het aan het eind van de achttiende eeuw voor het eerst ontwikkelde idee dat de mens in een hiërarchie van rassen kon worden verdeeld. De zwarten waren in de opvatting van veel slavenhouders gedegenereerde blanken en daarom niet geschikt voor de vrijheid.

Overigens is Fredrickson de eerste historicus die zich aan een vergelijking tussen de Verenigde Staten en Duitsland in de negentiende eeuw waagt. Hij doet daarbij een interessante suggestie over de samenhang tussen modernisering en racisme. Terwijl zich onder de Amerikaanse arbeidersklasse een heftig en agressief racisme ontwikkelde tegenover de zwarten, bleef de Duitse arbeidersklasse relatief vrij van antisemitisme. De reden is volgens Fredrickson dat de zwarten in de Verenigde Staten vooral met de arbeiders concurreerden en soms werden ingezet als stakingsbrekers, terwijl de joden in Duitsland door hun maatschappelijk succes in de handel, in financiën, als artsen en als journalisten veel meer een concurrent waren voor de *Mittelstand*. Vandaar dat bij de Duitse *Mittelstand* de ressentimenten tegen de joden veel sterker waren dan onder de Duitse arbeidersklasse. De Amerikaanse middenklasse daarentegen had weinig te duchten van de zwarten en ontwikkelde een veel minder agressief en meer paternalistisch racisme.

'De helft van de zwarten gelooft dat drie van de vier zwarte Amerikanen arm is en in de binnensteden woont. Dergelijke opvattingen zijn deels verantwoordelijk voor de onder zwarten wijdverbreide overtuiging dat de burgerrechtenbeweging op een mislukking is uitgelopen.'

Het antimodernisme, dat wil zegen het verzet tegen de zich ontwikkelende kapitalistische economie en de hiermee samenhangende individualistische waarden, was in de Verenigde Staten beduidend zwakker dan in Duitsland. De zwakte van het antimodernisme in de Verenigde Staten bevorderde waarschijnlijk de tolerantie tegenover de joden, die zich betrekkelijk soepel aanpasten aan de moderne samenleving, en het versterkte de minachting voor zwarten, omdat die werden geassocieerd met het primitieve, het achterlijke en het premoderne. Dit is volgens Fredrickson een betere verklaring voor het in verhouding milde Amerikaanse antisemitisme dan de conventionele theorie dat er geen joodse zondebokken nodig waren omdat de zwarten reeds die rol vervulden.

Het krachtige antimodernisme in Duitsland maakte de joden daarentegen tot symbolen van een beangstigende verandering. Fredrickson concludeert: 'If African Americans were not modern enough, German Jews were too modern. The penalties that had to be paid for serving as the antitheses of prevailing conceptions of national character were exceedingly high in both cases.' Het nazi-regime leerde de wereld een les over de afschuwelijke gevolgen van het racisme 'that eventually changed the standards for internationally accepted conduct' (Fredrickson, pp. 95, 103-104).

De Tweede Wereldoorlog was climax en tegelijk keerpunt in de geschiedenis van het racisme. Ruim vijftig jaar later, schrijft Fredrickson, is het racisme niet verdwenen, maar heeft het wel veel van zijn kracht verloren. Een groter gevaar in de eenentwintigste eeuw zal volgens Fredrickson waarschijnlijk het religieuze fundamentalisme zijn, zowel in de Verenigde Staten als daarbuiten. 'Never prophesy, especially about the future', zei de Amerikaanse filmmagnaat Sam Goldwyn ooit en we zullen moeten afwachten of Fredrickson het bij het juiste eind heeft. Indien hij gelijk krijgt, zal de progressieve rol ten einde komen die de religie in het verleden vaak speelde. Zo hebben juist de religieuze bewegingen en sekten die in fanatisme niet veel onder deden voor de huidige fundamentalisten, juist een beslissende rol gespeeld bij de afschaffing van de slavernij. Dit was een van de voornaamste thesen van het boek *The problem of Slavery in Western Culture* (Oxford University Press) waarmee de Amerikaanse wetenschapper David Brion Davis in 1966 naam maakte. In zijn nieuwe bundel, *In the image of God: Religion, moral values and our heritage of slavery*, neemt de religie eveneens een vooraanstaande plaats in. In de inleiding schrijft Davis dat hij in 1988 tot het jodendom is bekeerd. Een van de essays in de bundel behandelt de relatie tussen de joden en de slavenhandel. Davis reageert hierin met name op de schandalige beschuldiging in een in 1991 door *The Nation of Islam* uitgebracht boek waarin de joden met zoveel woorden verantwoordelijk worden gesteld voor de Atlantische slavenhandel. Het is volgens Davis makkelijk genoeg een paar joodse slavenhandelaren aan te wijzen in Amsterdam of Bordeaux, maar de joodse betrokkenheid bij de slavenhandel was juist hoogst uitzonderlijk. De joden werden in aantal ver overtroffen door duizenden handelaren van andere geloofsovertuigingen die zich aan de hoorn des overvloeds van de slavenhandel kwamen laven.

Het grootste deel van de essays is gewijd aan de opkomst van de slavernij en het verzet hiertegen. Via artikelen over onder meer racisme en slavernij in het Midden-Oosten en het leven van vrouwen in het oude zuiden van de Verenigde Staten, leidt Davis de lezer ten slotte terug naar de rassenproblemen in het heden. Zijn belangrijkste opvatting is dat de Amerikaanse obsessie met de rassenproblematiek de aandacht afleidt van de blanke onderklasse en dat het de politieke en economische oorzaken verdoezelt van de armoede onder de zwarten. In een van zijn slotessays verklaart hij illustratief: 'Perhaps Americans will never overcome their endemic pathology of race until they are finally able to confront both the underlying reality of class divisions in America and the destructive myth of a classless society.'

Jos van der Linden is werkzaam als Senior Fellow aan het University College van de Universiteit Utrecht.

Besproken boeken:

Hardnekkig wantrouwen. De relatie tussen blank en zwart in de VS
door **Chris Quispel**. Amsterdam University Press. Amsterdam 2002. 392 pag. € 24,20

Racism. A short history
door **George M. Fredrickson**. Princeton University Press. Princeton en Oxford 2002. 216 pag. \$ 22,95

In the image of God. Religion, moral values, and our heritage of slavery
door **David Brion Davis**. Yale University Press. New Haven en Londen 2002. 400 pag. \$ 35,-